

Nokļūšana Tērbatā. Ceļa semantēma laika aspektā (17.–20. gadsimtā)

Janīna Kursīte

Kopsavilkums

Īpašs ceļa mērķis vairāku gadsimtu garumā latviešiem ir bijusi Tērbatas Universitāte. Ceļa semantēma bijušo studentu memoāros vai apcerēs visbiežāk asociēta ar gaidām, cerībām uz pārkļuvi no pazīstamās, ierastās telpas daļas (dzimtā puse) nepazīstamā, svešā. Došanās uz Tērbatu, lai studētu, līdzinājās svētceļojumam. Svētceļojumam ir sava poētika, kuras pamatā ir priekšstats par ceļojumu kā pārveides procesu. Jebkurš svētceļojums vai tam pielīdzināms ceļojums prasa no ceļotāja konkrētu mērķi. Šajā gadījumā tās bija studijas un studiju vieta bija Tērbatas Universitāte.

19. gadsimtā atkarībā no pieejamā transportlīdzekļa un sākumpunkta ceļš aizņēma no vienas līdz vairākām dienām vai pat vairākām nedēļām. No Dundagas pagasta līdz Tērbatai ceļu, kas mūsdienās pa šoseju aptver 385 km, kājām vasaras brīvlaikā mēroja students, vēlāk latviešu tautasdziesmu vācējs un apkopotājs Krišjānis Barons. Piecās nedēļās, kas viņam 1859. gada vasarā pagāja ceļā, viņš iepazīna gan ļaudis, gan dabu. Tā bija sava veida Odiseja ar piedzīvojumiem, šķēršļiem pa vidu un jaunām atklāsmēm par Baltijas augu valsti, par igauņu un latviešu zemnieku raksturu. Kājām ceļu no Tērbatas uz Koknesi 1888. gadā nedēļas garumā veica arī Eduards Veidenbaums. Veidenbauma, tāpat kā Barona, nolūks, ejot kājām, bija pamatīgāk iepazīt Vidzemi tās latviskā un igauņiskajā daļā.

Parastākais pārvietošanās veids 19. gadsimtā, studentiem braucot uz Tērbatu vai no Tērbatas mājup, bija zirga pajūgā. Par iecienītu transportlīdzekli tiem studentiem, kuriem materiālā rocība to atļāva, 19. gadsimta otrajā pusē kļuva diližanss, kas reizi nedēļā brauca no Prūsijas (Kēnigsbergas) caur Kuršu kāpām, Rīgu un Tērbatu līdz Pēterburgai. No Rīgas līdz Tērbatai ceļš ar diližansu aizņēma 36 stundas. Uz Tērbatu varēja doties arī pasta kulbā. 19. un 20. gadsimta mijā latviešu studenti diezgan bieži izmantoja ne visai parocīgo, bet samērā lēto tvaiķoņa satiksmi, kas bija pieejama jau kopš 1843. gada. 19. gadsimta beigās par galveno transporta veidu kļuva dzelzceļš. Dzelzceļa līnija Rīga–Dinaburga tika atklāta 1861. gadā, bet Rīga–Jelgava (Mitava) – 1868. gadā. Transporta jaunpienācējs vilciens 19. gadsimta otrajā pusē ne tikai laika ziņā saīsināja nokļūšanu ceļa mērķi, bet arī simboliski asociējās ar ceļu uz izvēlēto dzīves mērķi. Vilciena tēls saistībā ar laika nepielūdzamo skrējieni, ar dzīvesceļa zaudējumiem un ieguvumiem samērā bieži izmantots 19. gadsimta otrās puses latviešu dzejā, tostarp arī Veidenbauma dzejā.

Eduards Veidenbaums savā dzejā ir tvēris trīs dažādus cilvēka, tai skaitā studenta, dzīvesceļa veidus: a) horizontāla iešana/braukšana pa apli, dzišanās pēc iluzoriem

mērķiem; b) nenoskaidrotu ilgu ceļš; c) garīga sevis un apkārtējās dzīves telpas pilnveidošana vertikāli vērsta ceļā. Tērbatnieki, ieskaitot pašu Eduardu Veidenbaumu, vairumā izvēlējās trešo – garīgo (vertikālo) pilnveidi. Varbūt tieši tāpēc Tērbatā studējušie bija starp galvenajiem, kas apzinājās un izkopa latviešu valodas, folkloras, vēstures vērtības un kas vēlāk bija starp Latvijas valsts dibinātājiem. Eduarda Veidenbauma fiziskās dzīves ceļš aprāvās pāragri, bet viņš spējēja būt starp tiem, kas iedvesmoja citus ceļa gājējus. Ne tikai ceļš, bet arī Tērbatas gājēji/braucēji ietver sevī vissīkāko un vislielāko, viszemāko un visaugstāko radošo potenciālu. Katrā laikā cilvēka griba vai citi apstākļi iezīmē mērķi un kustības virzienu. Ceļu uz Tērbatas Universitāti latvieši visintensīvāk izmantoja laikposmā no 19. gadsimta vidus līdz Latvijas Universitātes dibināšanai 1919. gadā. Kaut arī kopsummā tas neaptver pat pilnus simt gadus, ir jāsecina, ka tieši šis ceļš un laikposms latviešu nācijas attīstībā bija garīgo dziņu lielais laikmets.

Raksturvārdi: Tērbatas Universitāte, latviešu studenti, svētceļojums, Tērbata dzejā.

Ceļš savieno dažādas telpas daļas (savu ar svešo vai savu ar ne-savu). Atkarībā no tā, kā mēs pārvietojamies, ceļš var būt ilgāks (kājām, ar zirgu, velosipēdu) vai īsāks (vilcienā, autobusā, ar mašīnu, lidmašīnu). Īpašs ceļa mērķis vairākus gadsimtus latviešu jaunekļiem ir bijusi Tērbata, precīzāk – Tērbatas Universitāte, kas kopš 1918. gada ieguvusi Tartu vārdu.

Sievietēm augstskolas studijas, līdz ar to arī ceļa/ceļojuma izredzes cariskajā Krievijā bija liegtas.¹ Pirmā sieviete, kas tika imatrikulēta Tērbatas Universitātē, bija Jekaterina Sadovska, Tērbatas Universitātes fizikas profesora Aleksandra Sadovska meita. Tas notika 1915. gadā.² Pāris gadu vēlāk starp studentēm var sastapt arī latvietes: “Matrikulā atrodas ierakstītas 15 sievietes latvietes, pa lielāku daļai medicīnas fakultātē.”³

19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā Tērbatā studējušie latvieši memuāros vai apercēs par kāda cita studijām (piemēram, rakstnieks Edvards Treimanis par savu studiju biedru Eduardu Veidenbaumu) nereti aprakstījuši arī veidu, kā nokļūstams no Vidzemes (visbiežāk), bet arī no Sēlijas, Zemgales vai Kurzemes Tērbatā. Ceļa semantēma memuāros vai apercēs bieži asociēta ar gaidām, cerībām uz pārklūvi no pazīstamās, ierastās telpas daļas (dzimtā puse) nepazīstamā, svešā. Šeit rodama zināma līdzība ar ceļa simboliku iniciācijas rituālos:

Ceļš ir ērkšķains, briesmu pārpilns, jo istenībā tas ir pārejas rituāls no profānā uz sakrālo, no šķietamā, zūdošā un iluzorā uz

¹ Grosvalds, I. Latvijas sievietes izglītībā un zinātnē (1860–1944). *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 2017, Nr. 2, 17.–18. lpp.

² Tāna 100 aastat tagasi lubati naised Tartu ülikooli pärisüliõpilasteks. ÜHISKOND, 2015.17.08. Pieejams: <https://novaator.err.ee/257473/tana-100-aastat-tagasi-lubati-naised-tartu-ulikooli-parisuliopilasteks> [sk. 05.01.2018.]

³ Šaurums, G. *Tērbatas universitāte: 1632–1932*. Rīga: Autora apg., 1932, 109. lpp.

realitāti un mūžību [..]. “Centra” sasniegšana ir līdzvērtīga iesvētīšanai, iniciācijai.⁴

Ceļš un iniciācija. Universitāte un studijas Tērbatā jau kopš 1632. gada, kad tika nodibināta *Academia Gustaviana* (Gustava Akadēmija, 1632–1656), vēlāk *Academia Gustavo-Carolina* (Gustava Kārļa Akadēmija, 1690–1710), bet jo īpaši kopš 19. gadsimta latviešu jaunekļiem bija sapņu sapnis. Tērbata bija kā pasa-ku dimanta pils un tajā pašā laikā cietoksnis, ko visādiem paņēmieniem centās iekarot. *Academia Gustaviana* 17. gadsimtā izdevās ieņemt, kā šķiet, tikai vienam latvietim, nākamajam luterāņu mācītājam Jānim Reiteram, bet līdz 19. gadsimta vidum sapņu pili bija sasnieguši jau ap trīsdesmit latviešu jaunekļu.⁵ Jānis Reiters iestājās universitātē 1650. gadā, bet 1656. gadā ieguva teoloģijas doktora grādu.⁶ *Academia Gustaviana* vai vēlākā *Academia Gustavo-Carolina* uz latviešu kultūru atstāja vairāk pastarpinātu garīgu ietekmi, galvenokārt pateicoties tajā studējušajiem vai docējušajiem vācbaltiešu priekšstāvjiem. Tā, piemēram, *Academia Gustaviana* vēstures profesors Frīdrihs Menijs bija latviešu tautasdziesmu (gan tikai vienas!) pirmais publicētājs. Viens no latviešu literārās valodas izveidotājiem Georgs Mancelis no 1635. līdz 1636. gadam bija prorektors, bet 1636. gadā universitātes rektors. Mancelim, tobrīd licenciāta (agrāk – pakāpe starp bakalauru un doktoru) pakāpē esošam, no senāta puses 1632. gada 15. oktobrī tika uzticēta arī misija iesvētīt rektoru Juhanu Šiti un izsniegt tam attiecīgos amata piederumus:

Pasniedza rektoram matrikulu un citus rakstus, zīmogu un karcera un naudas lādes atslēgas. To izdarījis, viņš aplika rektoram sarkanu samta, zelta pogām un bārkstīm izrotātu mēteli un beidzot pasniedza scepteri, pie katras lietas paskaidrodams viņas nozīmi.⁷

Starp *Academia Gustaviana* studentiem minams dzejnieks Kristofs Firekers, kas tika imatrikulēts 1632. gadā.⁸

Došanās uz Tērbatu, lai studētu, savā ziņā līdzinājās svētceļojumam. To pārsvārā izvēlējās apzināti, nospraužot sev stingru mērķi – pabūt svētā vietā, lai ar tur iegūtajām zināšanām un atklāsmēm piekļūtu tuvāk dzīves jēgas noslēpumiem. Svētceļojumam ir sava poētika, kuras pamatā ir priekšstats par ceļojumu kā pārveides procesu.⁹ Jebkurš svētceļojums vai tam pielīdzināms ceļojums prasa no ceļotāja ne tikai augstāku, vispārīgāku, bet arī konkrētu mērķi un pieturas

⁴ Eliade, M. *Mīts par mūžīgo atgriešanos. Arhetipi un atkārtotāšanās*. Rīga: Minerva, 1995, 29. lpp.

⁵ Šaurums, G. *Tērbatas universitāte: 1632–1932*, 143.–145. lpp.

⁶ Viksna, A. *Tērbatas universitāte*. Rīga: Zinātne, 1986, 15. lpp.

⁷ Šaurums, G. *Tērbatas universitāte: 1632–1932*, 14. lpp.; Tartu Usuteaduskond Rootsi ajal. *Usuteadusline Ajakiri*, Tartu: 1932, Nr. 3, lhk. 56.

⁸ Turpat, lhk. 24.

⁹ Alatas, I. F. The Poetics of Pilgrimage: Assembling Contemporary Indonesian Pilgrimage to Ḥaḍramawt, Yemen. In: *Comparative Studies in Society and History*. 2016, Vol. 58, No. 3, (pp. 607–635), here p. 607.

punktu. Šajā gadījumā tās bija studijas un studiju vieta – Tērbatas Universitāte. Sākot ar 19. gadsimtu latviešu jauneklū – “svētceļnieku” – pulks uz Tērbatu skaitliski jūtami pieauga. Jāatzīmē, ka šis bija svarīgs ceļš ne tikai latviešu kultūras kopējiem, bet arī Rīgā dzimušajam igauņu dzejas pamatlicējam Kristiānam Jākam Petersonam. Viņš no 1819. līdz 1820. gadam mācījās Tērbatas Universitātē un, pirms pārtrauca studijas, mēroja ceļu no Rīgas uz Tērbatu un atpakaļ.¹⁰

Par kosmogoniska tipa darbību jāuzlūko 1805. gadā atjaunotās Tērbatas Universitātes galvenās ēkas pamatakmens jeb stūrakmens ielikšana, kurā, no vienas puses, piedalījās “magu mags” – pats rektors Georgs Frīdrihs Parots, bet, no otras puses, kā studentu izvēlēts priekšstāvis – latviešu jauneklis no Lugažiem Kārlis Viljams, kas tur studēja kopš 1803. gada.¹¹ Rektors jaunceļamajā zinību pilī iemūrēja pirmos trīs ķieģeļus, bet Viljams nākamos trīs.¹² Te, kā šķiet, ievēribas cienīga ne tikai pati darbība, bet arī sekošana skaitliskajai maģijai. Rituālai darbībai, kā tradicionāli tika uzskatīts, būs turpinājums un attīstība, ja tās pamatā ir ielikts nepāra skaitlis, un visbiežāk šis nepāra skaitlis mēdza būt tieši trīs. Kārlis Viljams ar savu piemēru pavēra ceļu nākamajiem latviešu studentiem.

To, ka Tērbatas Universitāte latviešu jauneklīem bija svarīgs ceļojuma mērķis, apliecinājis ne viens vien tur kādreiz studējušais, tostarp arī 19. gadsimta latviešu dzejnieks un publicists Juris Alunāns, 1860. gadā rakstīdams:

Tērbata Krievzemē kā spoža zvaigzne spīd, pa visu valstību savus starus izplatidama un visur gudrības gaismu izsūtīdama, tā ka gan droši var sacīt, ka Tērbatas universitāte valstībai lielu svētību piešķīrusi un uz priekšu vēl vairāk piešķīrs.¹³

Juris Alunāns Tērbatas Universitātē studēja no 1856. līdz 1861. gadam.

Mētras upe Tērbatas ainavā. Eduards Veidenbaums atmiņas savā īsajā mūžā nav paspējis uzrakstīt. Jābalstās uz Veidenbauma studiju biedru atmiņām par viņa dzīves posmu Tērbatā (1887–1892), kā arī uz vēstulēm. Viena no Tērbatas raksturībām – upe Emajēgi (ig. *Emajõgi*), ko latvieši toreiz sauca par Mētru, – īsi tvērtā vienā no Veidenbauma dzejoļiem:

Pie neskaidrās Mētras,
Tur sirdis pukst brīvas,
Kaut likteņa vētras
Pūš niknas un spīvas.

¹⁰ Jansen, E. Kristian Jaak Peterson uudiskirjanduses. In: *Akadeemia*, 2001, Nr. 12, lk. 2501; Karma, T. Kristian Jaak Peterson ehk see, kus ta elas ja käis, mida nägi ja kellega kokku sai oma lühikese elu sees. In: *Keel ja Kirjandus*, 1972, Nr. 8, lk. 484.

¹¹ Milenbahs, F. *Latvieši un latvietes Krievijas augstskolās*. Jelgava: J. Alunāna drukātava, 1908, 23. lpp.

¹² Viksna, A. *Tērbatas universitāte*, 87. lpp.

¹³ Alunāns, J. *Kopotī raksti*. 2. sēj. Rīga: Valters un Rapa, 1931, 218. lpp.

Tur jaunības liesmās
Vēl dvēseles staro,
Bez bailēm iet briesmās,
Pret tumsību karo.¹⁴

Emajegi nav dēvēta par neskaistu vai citādi necilu, vien izcelts tās ūdeņu neskaidrums, kas, iespējams, skaidrojams ar Veidenbauma paša toreizējiem garīgiem meklējumiem un nākotnes izredžu neskaidrību. Dzejoli akcentēts brīvības motīvs – studentu sirdis Tērbatā “pukst brīvas”. Tas nav tikai poētisks paņēmieni, bet sakņojas Veidenbauma laiku Tērbatas Universitātes patiešām brīvajā garā. Par to savulaik rakstījis viņa studiju biedrs un tuvs paziņa – nākamais filoloģijas doktors un Latvijas Republikas izglītības ministrs Aleksandrs Dauge:

Tērbatas augstskola tanīs laikos bij vienīgā Krievijā, kurai bij pilnīga autonomija un kurā valdīja ļoti liela politiska brīvība. Tērbatas studenti pat policijai nebija padoti, un universitātes priekšniecība tos pati vajadzības gadījumos nosodiņa, pat parādus no tiem piedzina, kad tos pie prorektora kāds drēbnieks, viesnīcnieks vai nama saimnieks bij iesūdzējis.¹⁵

Vēstulē uz mājām 1887. gada 20. septembrī, drīz pēc iestāšanās universitātē, Eduards Veidenbaums īsi raksturo savus pirmos iespaidus par pilsētu, un tie ir pozitīvi. Emajegi jeb Mētras ūdens tomēr – līdzīgi kā dzejoli – tiek apzīmēts par neskaidru:

Pa svētdienām man ieradums apstaigāt un apskatīt Tērbatu. Nudien, skaista pilsēta! Tik daudz lapu koku un dārzu, ka no tālienes izskatās kā zaļš mežs, kurā pa starpām izkaisīti sarkani dakstiņu jumti un baznīcu torņi un kuram pa vidu locās cauri Mētra ar savu neskaidro ūdeni.¹⁶

Šķiet, šim vērojumam varētu būt arī reāls pamats, proti, Emajegi pārsvarā tek pa purvainu zemieni, tāpēc tās ūdens (arī mūsdienās) neizceļas ar caurspīdību. Tas gan nav traucējis Veidenbaumam upes tēla neskaidrumu dzejoli pacelt simboliskā līmenī.

Zīmīgi, ka trīsdesmit gadu pirms Veidenbauma Tērbatā studējušais Krišjānis Barons kādā no studiju laika vēstulēm mājiniem pilsētu ne tik vien sauc par skaistu, bet arī par “mūsu”: “Mūsu pilsātiņš ir diezgan smuks, smukāks nekā Jelgava. Viņš ir taisīts uz kalniem uz tādu vīzi kā Talsi, bet, zināms, viņš ir pulkū jaukāks un daudz lielāks nekā Talsi.”¹⁷

Bibliotēka kā universitātes sakrālais centrs. Brīvība un zināšanas bija tas, pēc kā, mērojot ceļu no Cēsīm līdz Tērbatai, tiecās Eduards Veidenbaums. Vēstulē

¹⁴ Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 8. sēj. Valmiera: P. Skrastiņš, 1908, 37. lpp.

¹⁵ Dauge, A. *Manā jaunības zemē. Atmiņu grāmata*. Rīga: Rīts, 1928, 129. lpp.

¹⁶ Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 2. sēj. Rīga: LVI, 1961, 282.–283. lpp.

¹⁷ Citēts pēc: Baumanis, A. *Krišjānis Barons. Dzīve un darbi*. Rīga: Krišjāņa Barona biedrības apgāds, 1935, 68. lpp.

uz mājām 1887. gada septembrī viņš rakstīja par universitātes bibliotēku, kur “zāles vidū atrodas skapis ar 400 šublādēm, kuras satura bibliotēkas katalogu. Tad var domāt, cik tur milzīgs daudzums nav grāmatu!”¹⁸ Šis izdevumu katalogs, ko apbrīnojuši ne viena vien studentu paaudze, it kā koncentrē sevī gudrību krātuvi un vienlaikus iekšējās garīgās pilnveides ceļu. Nav izslēgts, ka pirms Veidenbauma Tērbatā studējušais (1856–1860) Krišjānis Barons ideju latviešu tautasdziesmu kartotēkai (Dainu skapim) būs smēlis Tērbatas Universitātes bibliotēkā. Savās atmiņās Barons vairākkārt piemin šo bibliotēku: “Tērbatas universitātes bagātā un labi iekārtotā un viegli pieejamā bibliotēka mani cieši pievilka un valdzināja.”¹⁹ Tāpat arī Tērbata būs devusi Baronam pamudinājumu latviešu tautasdziesmu apkopošanai. Jau 1857. gadā viņš publicēja rakstu par igauņu tautasdziesmām, to krāšanu un publicēšanu.²⁰ Ceļš uz Tērbatu nebija velti mērots.

Domkalna bibliotēkai ir bijis maģisks pievilksanas spēks, ko redzējām jau no Barona un Veidenbauma atstātajām rakstiskajām liecībām. Tērbatā desmitgadi pirms Eduarda Veidenbauma teoloģiju studēja mācītājs un literāts Kārlis Kundziņš. No 1903. līdz 1907. gadam turpat studēja arī viņa dēls Kārlis Kundziņš juniors. Savā memoriālā grāmatā viņš sīkāk raksturo, kā Ziemeļu karā izpostītās bīskapa katedrāles mazāk cietušajā daļā tikusi izbūvēta universitātes bibliotēka, “kurai tādā kārtā bija tik īpatnējas telpas kā gan nevienai citai bibliotēkai visā pasaulē. Kādās trīs koncentriskās galerijās, kas pacēlās viena virs otras, bija novietoti grāmatu plaukti, bet apakšā, centrā, atradās lielais bibliotēkas kartiņu katalogs un lasītava.”²¹ Tartu Universitātes arhitekts Johans Vilhelms Krauze, līdzīgi Getingenes Universitātei, bibliotēku iebūvēja viduslaiku baznīcas drupās, tādējādi simboliski savienojot Dieva namu un cilvēces gudrības krātuves namu vienā veselumā.²² Ne velti līdzās pašai universitātei tieši bibliotēka bijušo studentu atmiņās vai vēstulēs tiek īpaši izcelta. Pavadot tajā garas stundas, studējošie cerēja aizrakties līdz dziļākajām gudrībām, ieslēptām senajos foliantos. Bibliotēkai, kas atradās Domkalnā, bija visas tiesības kļūt par pilsētas sakrālo centru, jo kādreiz šajā vietā bijusi igauņiem piederīga kulta vieta, “par ko vēl liecināja vairāki tanī atrasti upurakmeņi”.²³

Ceļš uz Tērbatu/Tartu. Mūsdienās no Rīgas līdz Tartu ar mašīnu var aizbraukt trīs stundās, bet 19. gadsimtā atkarībā no pieejamā transportlīdzekļa un sākumpunkta ceļš aizņēma no vienas līdz vairākām dienām vai pat vairākām nedēļām. No Dundagas pagasta līdz Tērbatai ceļu, kas mūsdienās pa šoseju aptver 385 km, **kājām** vasaras brīvlaikā mēroja Krišjānis Barons. Piecās nedēļās, kas viņam 1859. gada vasarā pagāja ceļā, viņš iepazīna gan ļaudis, gan dabu. Tā bija

¹⁸ Veidenbaums, E. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 280. lpp.

¹⁹ Barons, K. *Atmiņas*. Rīga: Jumava, 2005, 51. lpp.

²⁰ Barons, K. *Raksti*. 1. sēj. Rīga: Krišjāņa Barona biedrības izdevums, 1928, 170.–176. lpp.

²¹ Kundziņš, K. *Atmiņas. Mani tapšanas gadi*. Minneapolis: LELDAA's apgāds, 1968, 77. lpp.

²² Maiste, J. Tartu University: An Icon of Enlightenment in the North. In: *Baltic Journal of Art History*. 2018, Vol. 15, pp. 117–142, here p. 135.

²³ Kundziņš, K. *Atmiņas. Mani tapšanas gadi*, 76. lpp.

sava veida Odiseja ar piedzīvojumiem, šķēršļiem pa vidu un jaunām atklāsmēm par Baltijas augu valsti, par igauņu un latviešu zemnieku raksturu utt.²⁴

Kājām ceļu no Tērbatas uz Koknesi kopā ar studiju biedru Kārli Voldemāru Beldavu 1888. gadā nedēļas laikā veica arī Eduards Veidenbaums.²⁵ Veidenbauma, tāpat kā Barona, nolūks, ejot kājām, bija pamatīgāk iepazīt Vidzemi tās latviskajā un igauņiskajā daļā:

Viņi noiet kājām 240 verstis, apmeklējami Valku, Smilteni, Launkalnu, Drustus, Piebalgu, Ērgļus, Iršu muižu un Bebrus. Ceļā Veidenbaums uzmanīgi novēro dabu un ļaudis un ar dažu lauku vecīti ielaižas sirsniņās sarunās.²⁶

Kājām iešana no Tērbatas vai uz Tērbatu gan derēja tikai brīvlaikā, bet ne dodoties uz studijām. Parastākais pārvietošanās veids 19. gadsimtā, studentiem braucot uz Tērbatu vai no Tērbatas mājup, bija **zirga pajūgā**. Savu pirmo braucieni no Krotēs (tagadējā Priekules novadā) uz Tērbatu 1865. gada vasarā, lai dotos uz studijām Tērbatas Universitātē, Atis Kronvalds veica tieši tādā veidā:

Dzelzceļa tolaik nebija. Tālais ceļš veicams ar zirgiem – braukšus. Atvadījies arī no saviem vecākiem Krotē, 28. jūlija rītā Kronvalds devās ceļā. Viņa somā bija trīs drēbju kārtas, piecpadsmit krekli, vēl šis tas un 120 rubļi makā.²⁷

Zirga pajūgs nebūt nebija tik drošs, kā varētu domāt. Eduards Veidenbaums 1891. gada oktobrī, braucot zirga pajūgā, mitrajā un vēsajā laikā saaukstējās un iemantoja stipru klepu, bet atlaba.²⁸ Tā paša gada 14. decembrī Veidenbaums lūdza sagaidīt viņu no Tērbatas Cēsis un vedējam paņemt līdzī no mājām siltu kažoku. Kaut kāda pārpratuma dēļ Veidenbaumam neviens neatbrauca pretī:

Laiks ir ļoti auksts un vētrains. Plānā vasaras mētelīti ģērbies, Veidenbaums sāk klejot pa Cēsu ielām un viesnīcu sētām, cerībā satikt kādu iebraucēju no sava apgabala.²⁹

Kādu pazīstamu Veidenbaums gan satiek, bet, lai remdētu sākušās zobu sāpes un nosalumumu, viņš ir ieņēmis alkohola devu: “Lai sāpes cik necik apklusinātu, viņam kā vislabākais līdzeklis šķiet alkohols. Viņš izdzer glāzes sešas degvīna un

²⁴ Barons, K. *Atmiņas*, 52. lpp.

²⁵ Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 301.–302. lpp.

²⁶ Treimanis, E. Eduards Veidenbaums savā dzīvē un darbos. Grām.: Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 1. sēj. Valmiera: P. Skrastiņš, 1907, (3.–108. lpp.), šeit 38. lpp.

²⁷ Goba, A. Kronvalda dzīve un darbi. Grām.: Kronvalds, A. *Kopotī raksti*. A. Gobas sakārt. 1. sēj. Rīga: Valters un Rapa, 1937, (7.–181. lpp.), šeit 34. lpp.

²⁸ Treimanis, E. Eduards Veidenbaums savā dzīvē un darbos, 58. lpp.

²⁹ Turpat, 59. lpp.

vairāk pudeļu alus, tā ka beidzot stipri sareibst.”³⁰ Sasvīdušam sešpadsmit verstu ceļš no Cēsīm uz brāļa mājām izrādījās liktenīgs – Veidenbaums vairs neatlaba. Iniciācijas ceļa pārbaudījumi netika izieti līdz galam.

Iecienītākais pārvietošanās veids tiem studentiem, kuriem materiālā rocība to atļāva, 19. gadsimta otrajā pusē bija **diližanss**, kas reizi nedēļā brauca no Prūsijas (Kēnigsbergas) cauri Kuršu kāpām, Rīgai un Tērbatai līdz Pēterburgai. Pieturas punkti esot bijuši Cēsis, Valmierā un Valkā.³¹ No Rīgas līdz Tērbatai ceļš ar diližansu aizņēma 36 stundas. Vietas diližansā bija laikus jāpasūta. Krišjānim Baronam reiz gadījies, ka diližansā visas vietas bijušas aizņemtas, nācies apmierināties ar sēdvietu blakus kučierim:

Biju laimīgs kaut arī šādu neērtu vietu ieņemt, jo citas izejas nebija. Siltā vasaras laikā tāds sēdekļis augstajā bukā būtu tikai vairojis omulību, bet citādi bija vēsajā, lietainajā rudenī. Brauciens ilga 36 stundas jeb divas nakts un vienu dienu, apstājoties pasta stacijās, tikai kamēr pārjūdž zirgus. Auksts rudens lietus nemitējās līt visu ceļu [...]. Kad beidzot nonācām Tērbatā, es biju gluži sastindzis un bez nopietnas savārgšanas nevarēju cerēt tikt cauri.³²

Uz Tērbatu varēja doties **pasta kulbā**. Arī par šos ceļošanas veidu un tā specifiku Krišjānis Barons bija rakstījis savās atmiņās: “Vienam ar pasta zirgiem braukt izmaksāja dārgi. Studenti tālab brauca pa 5 vai 8 vienā pasta kulbā.”³³ Eduarda Veidenbauma studiju biedrs Aleksandrs Dauge braucienus pasta kulbā apraksta ne bez klusas tiksmināšanās:

Rīgas zirgu pasta stacijā, Stabu ielā, ar saviem nelielajiem aizsaiņiem sēdāmie platos pasta vāģos, plaši un ērti izstiepāmie čaukstošos salmos, vedējs savilka grožus, pliukšķināja pātagu, priecīgi un skaļi, it kā pasmējās ilks zvans, un, tīkami rībēdami, aizripoja lielle vāģi pa Stabu ielas akmeņiem. Trešās dienas rītā, smalkā miglas plīvurī tīta, mūsu acu priekšā atvērās Tērbatas skaistā panorāma.³⁴

Studentiem šajos garajos pārbraucienos gadījās saaukstēties, bet gadījās arī citu veidu – gan nopietni, gan ne tik nopietni – piedzīvojumi. Krišjāņa Barona biogrāfs Arturs Baumanis piemin samērā komisku Barona piedzīvojumu, kad tas, uz Tērbatu no mājām braukdams, paņēmis līdzī mātes dotu aizsaini ar sieriem:

Citu reizi uz Tērbatu braukdams, Barons ved no Valpenes līdzī veselu saini ar sieriem. Bet atkal nelaime: tie Rīgas pasta stacijas istabā, kur Barons tos pametis, aiziedams pastaigāties, tik neganti ož, ka,

³⁰ Treimanis, E. Eduards Veidenbaums savā dzīvē un darbos, 59. lpp.

³¹ Goba, A. Kronvalda dzīve un darbi, 34. lpp.

³² Barons, K. *Atmiņas*, 60. lpp.

³³ Turpat, 59. lpp.

³⁴ Dauge, A. *Manā jaunības zemē*, 121. lpp.

paklausīdams pārējo pasažieru protestiem, kučieris tos izliek sētā, kur Barons tos atrod, kad īsi priekš atiešanas atgriežas.³⁵

19. un 20. gadsimta mijā latviešu studenti, lai nokļūtu ceļa mērķī, diezgan bieži izmantoja ne visai parocīgo, bet samērā lēto **tvaikoņa satiksmi**, kas bija pieejama jau no 1843. gada.³⁶ Ar vilcienu no Daugavpils (līdz 1893. gadam – Dinaburga; līdz 1920. gadam – Dvinska) vispirms bija jādodas līdz Pleskavai. No Pleskavas ar pasažieru kuģīti pa Peipusa ezeru un tālāk pa Emajegi upi varēja tikt līdz Tērbatai.³⁷

19. gadsimta beigās par galveno transporta veidu kļuva **dzelzceļš**. Dzelzceļa līnija Rīga–Dinaburga tika atklāta jau 1861. gadā, bet Rīga–Jelgava (Mītava) – 1868. gadā. Teologs un folkloras pētnieks Ludis Bērziņš Tērbatā studēja no 1891. gada līdz 1895. gadam. Savās atmiņās viņš raksta, ka 40 kilometrus no dzimtās Džūkstes Kurzemē līdz Jelgavai ticis vests zirgu pajūgā, tālākā braukšana no Jelgavas uz Rīgu un no Rīgas uz Daugavpili jau bijusi ar vilcienu. Vakarā iesētoties vilcienā, nākamajā rītā varēja nokļūt Tērbatā. Transporta jaunpienācējs vilciens 19. gadsimta otrajā pusē ne tikai fiziskā veidā atviegloja un laika ziņā saīsināja nokļūšanu ceļamērķī, bet arī simboliski asociējās ar ceļu uz izvēlēto dzīves mērķi:

No sašķeltās dvēseles kaut kas bij jūtams arī jaunajam ceļotājam, jo priekšā stāvošais ceļš arī viņam bija pārlieku stāvs, un dažkārt vajadzēja pašam sevi jautāt, vai maz derēja uz pleciem ņemt tik smagu nastu. Bet nu vilciens gāja noteiktam mērķim pretim un vajadzēja domāt, kā noturēties uzsāktā virzienā.³⁸

Vilciena tēls saistībā ar laika nepielūdzamo skrējieni, ar dzīvesceļa zaudējumiem un ieguvumiem izmantots arī 19. gadsimta otrās puses latviešu dzejā, tostarp Veidenbaumam:

Laiks ātrāki steidzas kā vagona rats,
Nes priekus, nes sāpes – kā kuram.³⁹

Arī Veidenbaums kopš 1887. gada nogales varēja daļu no ceļa uz Tērbatu un no Tērbatas veikt vilcienā. Vēstulē brālim 1887. gada 17. oktobrī viņš raksta: “Tur runā, ka dzelzceļš tikšot līdz novembra vidum līdz Valkai gatavs. Ja tā būs, tad būs mājās braukšana vareni atvieglināta.”⁴⁰ Dzelzceļa līniju Tērbata–Valka atklāja

³⁵ Baumanis, A. *Krišjānis Barons. Dzīve un darbi*, 69. lpp.

³⁶ Kaivo, L. L. Eesti laevatatavad siseveetee: Emajõgi. In: *Eesti Loodus*, 2012, Nr. 9. pieejams: http://vana.loodusajakiri.ee/eesti_loodus/artikkel4784_4760.html [sk. 15.06.2019.]

³⁷ Kundziņš, K. *Atmiņas. Mani tapšanas gadi*, 76. lpp.

³⁸ Bērziņš, L. *Mūža rīts un darba diena*. Rīga: A. Gulbis, 1935, 70.–71. lpp.

³⁹ Veidenbaums, E. *Kopoti raksti*. 8. sēj., 50. lpp.

⁴⁰ Veidenbaums, E. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 289. lpp.

1887. gada 7. novembrī, bet Tērbata–Rīga 1888. gada 25. decembrī.⁴¹ Latviešu studentiem, tostarp Veidenbaumam, ceļš uz universitāti kļuva daudz parocīgāks. Veidenbaums varēja braukt ne tikai no Tērbatas līdz Valkai, kā tas bija sākumā, bet arī mājām tuvāk – līdz Cēsīm. Tā 1891. gada 12. decembra vēstulē brālim par savu atbraukšanu viņš raksta: “Piebraukšu Cēsu stacijā ar vakara vilcienu, un tad stellē man zirgu pretī.”⁴²

Līdz pat 20. gadsimta 90. gadiem vilciens turpināja būt galvenais transportlīdzeklis no Rīgas uz Tērbatu. Padomju laikā uz Tartu varēja aizbraukt ar diviem vilcieniem – ar ekspresi “Minska–Tallina” un lēnāku, arī lētāku vilcienu, kas Tartu noveda plkst. 4 no rīta.

21. gadsimtā par galveno pārvietošanās veidu uz Tartu (gan pārsvarā tūristiem, ne vairs latviešu studentiem, kuru skaits pēc neatkarības atgūšanas sarucis līdz minimumam) kļuva **autobuss vai mašīna**. Brauciens autobusā aizņem četras stundas, mašīnā – trīs stundas.

Ceļš horizontālajā un vertikālajā plaknē. Kas mainījies gadu gaitā? Braucot lielākā ātrumā, ainas slid garām, braucējs nespēj tās pamatīgāk aplūkot, kur nu piekerties. Vairākkārt no lidsabiedrības *Air Baltic* puses ir bijis projekts ieviest gaisa satiksmi starp Rīgu un Tartu. Studentiem, pat ja tādi no Rīgas sanāktu pietiekamā skaitā, diez vai tas būtu pa kabatai. Tūristiem pusstunda, kas pavadīta gaisā, diez vai sniegtu estētisku baudījumu. Tā vai citādi, bet, kājām ejot vai zirgu pajūgā braucot, students izbaudīja ceļu, pagūstot sagatavoties pašai Tērbatai un tās svētnīcai – universitātei. Iešana vai braukšana bija, kā redzams no 19. gadsimtā studējošo atmiņām, savveida sakralizēta darbība. Tvaikonis nebija tikai tvaikonis un vilciens tikai vilciens, bet ietvēra sevi braucēja – studenta – apņemšanos iet uz izvēlētu mērķi:

Ja kuģī esi iesēdies, tad arī vētrām saceloties, nevari no brauciena atdalīties savrup, bet tev jāšūpojas līdz, un gaisa pasažiers tāpat nevar pēc paša izvēles atstāt savu kabīni, ja viņš reiz ir gaisā pacēlies; bet tikpat stipri, lai gan neredzamām saitēm, cilvēku saista viņa paša pirmsolis: ko tu esi reiz uzsācis, tas tevi noteic visai nākotnei.⁴³

Neviens neliedz arī šodien iziet šo ceļu kājām vai izbaudīt to, braucot ar divriteni. Taču tam nav laika, jo mēs esam ierauti kā vāveres ritenī laika steigā. Atliek baudīt un izjust tikai apstāšanās punktus un brīžus. Taču pati ceļošana burvība, kā liekas, ir ielikta Tērbatas Universitātē līdz ar tās ēkas pamatakmeni. Viens no Tērbatas Universitātes pirmā rektora Parota dēliem – Johans Parots – īstenoja jaunības sapni ceļojumam augšup, kļūdams par pirmo kalnā kāpēju, kas sasniedza Ararata kalna virsotni 1829. gadā.⁴⁴ Viņš arī iedvesmoja armēņu jaunekļus doties studēt Tērbatā. Starp tālā ceļa mērotājiem bija armēņu jaunlaiku

⁴¹ Taal, K. Vōitlus Tartu-Petseri raudtee ūmber 1920. Aastatel. In: *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat*. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, 2012, (lhk. 39–80), lk. 44.

⁴² Veidenbaums, E. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 338. lpp.

⁴³ Bērziņš, L. *Mūža rīts un darba diena*, 71. lpp.

⁴⁴ Parrot, F. *Journey to Ararat*. New York: Harper and Brothers, 1846, pp. 125–186.

literatūras dibinātājs Hačaturs Abovjans, kas studēja Tērbatas Universitātē no 1830. gada līdz 1836. gadam.

Eduards Veidenbaums savā dzejā ir tvēris trīs dažādus cilvēka, tai skaitā studenta, dzīvesceļa veidus: a) horizontāla iešana vai/un braukšana pa apli, dzīšanās pēc iluzoriem mērķiem: “Pēc goda, pēc varas, pēc mantas / Bez atpūtas ļautiņi skrien”⁴⁵; b) nenoskaidrotu ilgu ceļš: “Kā gulbji balti padebeši iet, / Tiem vēlētos es līdzī tālu skriet”⁴⁶; c) garīga sevis un apkārtējās dzīves telpas pilnveidošana ceļā pa vertikāli:

Kā zemes plašums zvaigžņu lielos baros
Ir mazais puteklītis saules staros, –
Un, augstāk celts par iznīcības niekiem,
Tavs gars būs brīvs no dzīves bēdām, priekiem.⁴⁷

Katram no šiem ceļiem ir sava izvēles loģika un pamatojums. Tērbatnieki, ieskaitot pašu Eduardu Veidenbaumu, vairumā izvēlējās trešo – garīgo (vertikālo) – pilnveidi. Varbūt tieši tāpēc Tērbatā studējušie bija starp galvenajiem, kas apzinājās un izkopa mūsu valodas, folkloras, vēstures liecību vērtības, bet arī starp tiem, kas definēja valstiskuma nepieciešamību un dibināja Latvijas valsti. Eduarda Veidenbauma fiziskās dzīves ceļš aprāvās pāragri, bet viņš paspēja būt starp tiem, kas iekveldina citus ceļa gājējus.

Ceļš ir viena no jebkuras dzīvas būtnes pamatvērtībām. Romu tautas paruna teic: “Nav ceļa uz laimi, pats ceļš ir laime.” Savukārt latviešu tautas miklā ceļš iezīmēts šķietami paradoksālā veidā:

Mazāks par vismazāko zāli,
Sikāks par vissikāko oliņu,
Garāks par visgarāko koku,
Augstāks par visaugstāko kalnu.⁴⁸

Ne tikai ceļš, bet arī Tērbatas gājēji/braucēji ietver sevī vissikāko un vislielāko, viszemāko un visaugstāko potenciālu. Svarīgākā šajā gadījumā ir pati kustības iespēja. Katrā laikā cilvēka griba vai citi apstākļi iezīmē mērķi un kustības virzienu. Ceļu uz Tērbatas Universitāti latvieši visintensīvāk izmantoja laikposmā no 19. gadsimta vidus līdz Latvijas Universitātes dibināšanai 1919. gadā. Kaut arī kopsummā tas neaptver pat pilnus simt gadus, ir jāsecina, ka tieši šis ceļš un laikposms latviešu nācijas attīstībā bija garīgo dziņu lielais laikmets.

⁴⁵ Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 8. sēj., 56. lpp.

⁴⁶ Turpat, 53. lpp.

⁴⁷ Turpat, 10. lpp.

⁴⁸ *Latviešu tautas miklas, sakāmvārdi un parunas*. Red. K. Straubergs. Kopenhāgena: Imanta, 1956, 98. lpp.

Getting to Dorpat. The semanteme of road over time (17th–20th centuries)

Janīna Kursīte

The University of Dorpat (also Tērbata or Tartu) has been a special destination for Latvians over several centuries. The semanteme of road in the memoirs or reflections of former students is most often associated with expectations, hopes for moving from the familiar and usual (native land) to the unfamiliar and strange environment. Going to Dorpat to study was like a pilgrimage. The pilgrimage has its own poetics, which is based on the idea of travel as a process of transformation. Any pilgrimage or similar trip requires a specific purpose from the traveller. In this case, the purpose was studies and the place of studies was the University of Dorpat.

In the 19th century, depending on the means of transportation available and the point of departure, the journey took from one to several days or even several weeks. Krišjānis Barons, a student and later a collector and compiler of Latvian folk songs, travelled his way from Dundaga parish to Dorpat, which now is 385 km along the highway, on foot during his summer holidays. In these five weeks spent on his way in the summer of 1859, he got to know both the people and nature. It was a kind of Odyssey with adventures, obstacles and new revelations about the Baltic flora and the character of Estonian and Latvian farmers. Eduards Veidenbaums, similarly to Krišjānis Barons, walked from Dorpat to Koknese in 1888 and spent a week on his way to get to know Latvian and Estonian parts of Livland more closely.

A horse-drawn carriage was the most common means of travelling for students who went to or from Dorpat in the 19th century. In the second half of the 19th century the wealthy students would take a diligence/stagecoach, which once a week travelled from Prussia (Königsberg) through the Curonian Spit, Riga and Dorpat to St. Petersburg. The journey from Riga to Dorpat took 36 hours by diligence. One could also go to Dorpat in the postcoach. At the turn of the 20th century, Latvian students quite often used the relatively cheap steamer, which was available since 1843. At the end of the 19th century, rail became the main mode of transportation. The railway line Riga-Dinaburg was opened in 1861, but Riga-Jelgava (Mitau) – in 1868. The train, as a newcomer of the second half of the 19th century, not only shortened the travelling time, but also was symbolically associated with the road to the chosen destination. The image of the train in relation to the ruthless race of time, the losses and gains on the path of life is quite often used in Latvian poetry of the second half of the 19th century, including in E. Veidenbaums's poetry.

In his poetry, Eduards Veidenbaums covered three different patterns of human life, including that of a student: a) horizontal walking/circling, pursuing illusory goals; b) journey of unexplained longings; c) self-improvement and spiritual growth and the enhancement of surrounding space as vertical walking. The Dorpat-goers, including Eduards Veidenbaums, mostly chose the third – the spiritual (vertical) perfection. Perhaps that is why the students in Dorpat were among the key figures who were aware of and cultivated the values

of the Latvian language, folklore and history, and who were later among the founders of the Latvian state.

Eduards Veidenbaums's life ended prematurely, but he managed to be among those who inspired others to embark on that road. Not only the road, but also the goers/riders to Dorpat have every bit of creative potential. At all times, a person's will or other circumstances determine the purpose and destination. Latvians used the road to the University of Dorpat most intensively in the period from the mid-19th century until the founding of the University of Latvia in 1919. Although in total it does not cover even 100 years, it must be concluded that this very path and period in the development of the Latvian nation was a great era of spiritual drives.

Keywords: University of Dorpat, Latvian students, pilgrimage, Dorpat in poetry.